

İŞLEVSEL HALKBİLİMİ KURAMI ÖLÇEĞİNDE PANAYIR ORGANİZASYONLARI FAIR ORGANIZATIONS IN THE SCALE OF FUNCTIONAL FOLKLORE THEORY

Murat KARACA**

Öz

İlk Çağ'ın başlarından itibaren sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta var olduğu tahmin edilen panayırlar; Yunanca "panēgyris" kelimesinden hareketle *toplama yeri, toplanılan yer ve periyodik zamanlarda bir araya gelmek* gibi anlamlar ihtiva etmektedir. Sadece ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkarak eğlence ve kültürel icra mekânı haline gelen panayırlar; zamanla ticaretle eğlencenin birleştiği günümüzdeki formunu almıştır. Günümüz panayırları; değişen şartlara ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kısmen değişikliğe uğramakla birlikte geleneksel panayırların formu bozulmamıştır. Kimi panayırlarda canlı hayvan ticareti sona ererken, kimi panayırlarda ise panayır eğlencelerinde değişen teknolojiyle birlikte yenilikler ve değişimler meydana gelmiştir. Bununla birlikte bazı panayırlar festival ve fuar olarak devam etmiştir /etmektedir. Geleneksel halk tiyatrosu ve âşıklık geleneğinin önemli icra mekânlarından olan panayırların zamanla ekonomik işlevi biraz daha ön plana çıkmış ve bilimsel çalışmalar da bu alanda yoğunlaşmıştır. Özellikle İşletme, Ekonomi ve İktisat gibi alanlarda panayır ticaretine yönelik yoğun çalışmaların yanında, Halkbiliminin temel disiplinleri içerisinde panayır organizasyonlarının incelenmesine yönelik çalışmalar oldukça sönük kalmıştır.

Bu çalışmada; panayır organizasyonlarının İşlevsel Halkbilimi Kuramına göre işlevlerinin tespiti ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Folklorun temel işlevlerinin yanında, panayırların ekonomik, siyasi, hukuki, psikolojik, sosyal ve kültürel işlevlerine yönelik tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panayır, İşlevsel Halkbilimi Kuramı, Halkbilimi, Kültür, Ekonomi, Eğlence.

Abstract

The fairs that have been guessed to be in social, economic and cultural life since the beginning of First Age include meanings like "assembly area", "gathering place" and "meet in periodic times" moving from the Greek word "panēgyris". The fairs which have become amusement and cultural fulfillment places just after being only an economic activity have taken the present form combining trade and amusement. The present fairs have changed partly due to changing conditions and technologic developments; however, the form of traditional fairs didn't change. While the alive animal commerce ended in some fairs, in the other fairs some innovations and changes happened during the fair amusements with changing technology. Beside some fairs have continued as festival and exposition. The economic function of fairs that are important fulfillment places of traditional folk drama and traditional amorousness custom, came to the forefront and scientific studies concentrated in this area. Especially in comparison with the many studies on fair commerce in the fields of business, economy and economics, the studies on the investigation of fair organizations in the main disciplines of folklore paled beside it.

In this study, it is aimed to determine and evaluate the fair organizations according to functional folkloric theory. Besides the main functions of folklore, some determinations and evaluations for the economic, political, lawful, psychological, social and cultural functions are included.

Keywords: Fair, Functional Folklore Theory, Folklore, Culture, Economy, Entertainment.

Giriş

Araştırmacıların genel olarak "pazar, sergi" gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşarak tanımladığı panayırlar; bağlamı ele alınarak incelendiğinde zamanla gelişen ve dönüşen işlevlerine yönelik değerlendirme mecburiyetini hissettirmiştir. Panayır kelimesinin Yunancadan geldiği ve "genellikle kasabalarda belli zamanlarda kurulan, çeşitli geleneksel özellikleri yanında sergi özelliği de bulunan geniş çaplı eşya ya da hayvan pazarı" (Püsküllüoğlu, 2012, 1520) olarak tanımlandığını görmekteyiz.

Genel tanımlamalarda ve bilimsel çalışmalarda panayırların ekonomik yönü nazara verilmiş olsa da panayırlar; kuruldukları bölgelerde ekonomiyi ve ticareti canlandırmakla kalmamış, insanların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına da cevap veren merkezler haline almıştır. Hemen her sınıftan insanın rahatlıkla katılabildiği ve aynı ortamı paylaştığı panayırlar, özellikle orta sınıf denilen kesimin medenileşme sürecine doğrudan etki eden, kimi zaman unutulmaya yüz tutan ya da özlem duyulan kültürel değerlerin hatırladığı büyülenme, özlem ve nostalji mekânlarıdır (Karaca, 2017, 12).

Halkbilimi'nin hususiyetle âşıklık geleneğinin icra edildiği, "Açık İcra Ortamları" olarak değerlendirilen panayırların, bu çalışmada İşlevsel Halkbilimi Kuramı'nın temel disiplinleri çerçevesinde

* Bu makale "Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayırları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. /Türk Halkbilimi- Mail: kkaracamurat@gmail.com

ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal ve psikolojik işlevlerinin yanında kültürel işlevleri başlıklar halinde incelenerek panayır örneklerinden tespitlerle ve derlemelerle delillendirilecektir.

1. İşlevsel Halkbilimi Kuramı

Halkbilimi uygulamalarında en yaygın kullanılan yöntemlerden olan İşlevsel Halkbilimi Kuramı, "Antropolojik Yöntem" olarak da bilinmektedir. Malinowski ve A. Reginald Radcliffe- Brown tarafından kurulan bu kuram; Halkbilimi metinlerinden ziyade bağlama ve icra ortamlarına odaklanmaktadır. Bunun temelinde ise folklor ürünlerinin işlevlerinin icra edildikleri bağlama göre değişiklik gösterebileceği gerçeği yatmaktadır (Çobanoğlu, 1999, 225-226). Kuramın öncülerinden Malinowski'nin bağlam merkezli icralarda kültürün ne olduğundan hareketle yaptığı tespitler İşlevsel Halkbilimi Kuramı'nın çatısını oluşturmaktadır:

"1. Kültür, özünde araç olan bir aygıttır; insan çevresinde ve ihtiyaçlarının giderilmesi sürecinde karşılaştığı özel, somut problemleri onun sayesinde daha iyi çözmeye durumunda olur.

2. Kültür bir nesnelere, eylemler ve zihniyetler sistemidir; bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur.

3. Kültür, çeşitli unsurları karşılıklı birbirine bağlı olan bir bütündür.

4. Böyle eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde kurumlar hâlinde örgütlenmiştir; söz gelimi aile, klan, köy, kabile gibi ekonomik işbirliği için politik hukuksal ve eğitsel etkinlikler için örgütlenmiş birlikler gibi.

5. Dinamik açısından, yani etkinliğin türüne göre kültürde bazı yanlar ayırt edilir; söz gelimi eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi" (Malinowski, 1992, 21-22).

Bu açıklamalara Bascom'un (2005, 138-142) folklor ürünlerine yönelik; eğlence, kültürel değerlere ve inançlara destek verme ve onaylama, kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, bir bakıma eğitim işlevi ile toplumsal baskılardan kaçma gibi dört temel işlevini de eklediğimizde folklor ürünlerinin metinden ziyade bağlama yönelik değerlendirme gerekçelerini temellendirmiş oluruz. İşlevsel Halkbilimi Kuramı'nın temel çıkış noktası da budur. İlhan Başgöz'ün bu işlevlere eklediği "protesto" işlevi bütün bunlardan bağımsız olmamakla birlikte özü itibarıyla bu işlevlerin birbirinden keskin bir ayrışmaya tabi tutulamayacağı gerçeğini de değiştirmeyecektir. Ancak Başgöz; bu kuramların "içinde kavga döğüş, başkaldırma, değerlere karşı koyma, irili ufaklı çatışma olmayan toplum yapısı yoktur. Her toplumda birleştirici, düzenleyici ve bölücü, düzen bozucu güçler yan yana bulunur" sözünden hareketle tek bir maddede toplanabileceğini vurgulamıştır (Başgöz, 1996, 1-4).

Bu açıklamalar etrafında panayırların salt bir para kazanma ve alışveriş faaliyetinden öte bir icra olduğunu ispata yönelik tespit edebildiğimiz işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

2. Panayırların İşlevleri

2.1. Ekonomik İşlevler

Panayırlarda hemen her türden eşyanın satıldığı vakidir. Özellikle ticaret hacmi büyük panayırlar, zamanla buldukları bölgelerde piyasayı belirleyen ve ekonomiye yön veren bir işleve sahip oldular. Dolayısıyla sadece alışveriş değil, piyasa gücünü ve ekonomik temayülü tespit etmek ve öğrenmek isteyen ekonomistlerin de uğrak mekânı haline geldiler. Panayırlarda yer alan ekonomik güç ve tüccarların elinde dönen para miktarı büyüdükçe, panayırlar kısa sürede para piyasası olarak değerlendirilir oldu. Nitekim Orta Çağ'da Avrupa'da panayırlar Avrupa'nın para piyasası olarak değerlendirilmişlerdir (Pirenne, 2013, 118). Bu piyasada dönen paranın oldukça büyük olması, alışveriş sonrası yapılacak olan ödemelerin de düzene bağlanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan özellikle Ortaçağ'da Avrupa'da kurulan her panayırdaki, satışların yer aldığı açılış döneminden hemen sonra bir ödemeler dönemi geliyordu. Bu ödemeler, yalnızca panayırlarda taahhüt edilen borçları temizlemekle sınırlı kalmıyor, çoğu kez önceki panayırlarda yükümlenilen borçları da bir karara bağlıyordu (Pirenne, 2013, 118). Bu durum panayırlarda borçlanma ve veresiye ticaretinin olduğunun göstergesidir. Ekonomistler kredi ve poliçe işlemlerinin kökenini burada aramanın doğru olacağını ve borçların daha sonra başka bir yerde sahibine ödenmesini sağlayacak olan bir yönüyle senet işlemlerinin yine panayırlarda gerçekleştiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla "denkleştirme" ve takasla borç ve para transferi uygulamalarının on üçüncü yüzyıl başlarında (Pirenne, 2013, 118-119) panayırlarda ortaya çıkan bir uygulama olduğu kanaati yanlış olmayacaktır.

Yirminci yüzyılın başlarında uzun süren savaşlar ve beraberinde gelen ekonomik yıkımlar, bozulan ekonomiyi yeniden canlandırma çabalarının yoğunlaşması farklı arayışları netice vermiştir. Nitekim Belçika'da belediye ve il idari yönetimlerinin oluşturduğu bir komisyon Brüksel'de beynelmil bir panayırın kurulmasının ekonomiyi yeniden canlandıracağı hususunda karar kılmişlardır:

"Maksat tayin ettikten sonra belediye reisi muavinlerinden bazı zevat milli iktisadın yükselmesi için menafi-i umumiyeye hadim olabilecek teşebbüsâtı Brüksel şehrinin ne suretle meydana tatbik

koyabileceğini tedkik ettiler. Birçok müzakerattan sonra bu hususta yapılacak en faydeli bir teşebbüsün beynelmilel bir ticaret meşheri olabileceğine karar verdiler” (İTO, 1928, 8).

Komisyon, ilgili kararın gerekçesinde ekonomiyi rayına oturtacak yegâne organizasyonun panayırlar olacağından hareketle yazılı halde şunları söylemiştir:

“Hayat-ı iktisadiyemizin mecra-yı tabiiyesine ircaı ve sarf-ı sanayimize lazım gelen mevad-ı ibtidaiyenin menbalarını bulmak ve mahsulat-ı dâhiliyemize mahreçler tedarik etmek emeliyle, Brüksel belediye meclisi tarihi ananelerine tabian her sene gerek müttefik ve gerek bitaraf memleketlerin arasındaki münasebetleri temin etmek üzere beynelmilel bir numune panayırı yapılmasına karar vermişlerdir. Belediye meclisi heyet-i idaresi bu kararı tatbik memur olmuştur. Belçika kralı panayırı himayesine almakla ona resmi bir sıfat vermiş, ticaret ve vekaleti, panayırın teşkil ve tesisinde büyük bir amil olmasına ve ticaret ve sanayinin yükselmesi için onu en mühim bir vasıta haline getirmeye çalışmıştır” (İTO, 1928, 9).

Dünyada yeni keşiflerin yapıldığı dönemlerde, özellikle XIII. yüzyılda İtalyan tüccarların yoğun faaliyetleri önemlidir. Champagne bölgesinde yer alan panayırlar bu tüccarların hâkimiyetinde iken, iki yüzyıl sonra Lyon panayırlarına da hâkim olurlar. Avrupa'nın bütün servetinin bu panayırların hâkimiyeti sayesinde el değiştirdiği kabul edilmektedir. (Braudel, 1990, 27). Büyük çaplı ekonomik faaliyetlerin merkezi olan panayırlara sahip olmak, o bölgenin de ekonomik gücünü elinde bulundurmaya anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti de güçlü ekonomik yapısını bu temel üzerine bina etmiştir. Dolayısıyla halktan herhangi bir talep gelmese de devlet panayırları organize etmekle, ticari canlılığı sağlamakta ve otoritesini, kontrol mekanizmasını sürekli yenilemiş olmaktadır (Erdoğan, 1999, 101 - 102).

Panayırlar, sadece nakit paranın döndüğü ticaret mekânları olarak değerlendirilmemelidir. Panayır ticaretindeki temel prensipler, uygulanan kanunlar zamanla farklı coğrafyalarda kurulan panayırlarda ve ekonomik ilişkilerde usul yönüyle birliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel mübadele anlayışını yaşatan bir fonksiyonu da vardır. Bununla birlikte kredili alışveriş anlayışının hâkim olduğu dönemlerde ve yerlerde zaman içerisinde panayırlar cazibesini kaybederek varlıklarını muhafaza edememişlerdir. Ancak geleneksel ekonomi anlayışının, mübadele anlayışının devam ettiği yerlerde panayırlar sürekli yayılarak varlığını devam ettirmişlerdir (Braudel, 1991, 13). Özellikle XVIII. yüzyılda Avrupa'da panayırların bulunduğu yerler, marjinal ekonominin yerleri olarak değerlendirilmektedir. Bu panayırlarda yer alan sarraflar marifetiyle farklı ülkelerin paraları, altınları ve sikkeleri değerlendirilir ve bu paraların ekonomik değerinin tespiti işlemi yürütülürdü (akt. Güçlüay, 2001, 297). Bir bakıma bankacılık işlevi yürüten sarraflar, borç para vermek, borçları ödemek gibi işlemlerin yanında, kredili alışverişe imkân sağlamaktaydı. Vadeli alışveriş anlayışının geliştiği panayırlarda “panayır vadeli” kavramı ortaya çıkmış ve bir sonraki panayırda ödenecek şekilde vade düzenleme uygulamalarına gidilmiştir.

“Çiftçinin parası olduğu zaman panayır kurulur, elindekileri satar, kışlık ihtiyacını alır. Elindeki fazla malları da satar, bütçesine katkıda bulunur. Vadeli ticaret de oluyodu. Mesela bi halı alırdık seneye panayırda ödeyemez derdik, halı kaç lira 30 lira. 40 liraya adam bi sene dururdu. Ne sepet ne senet. Sadece söze dayalı. Söz. Güvene dayalı. Sözümüz senettir diyoduk” (KK-1).

Ekonomiye ve iş gücüne katkıları oldukça fazla ve kapsamlı olan panayırlar, açıldıkları sürece yöre halkına veya dışardan çalışmak için gelen birçok kişiye iş imkânı sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Yediden yetmişe herkes için yapabileceği bir iş bulunan panayırlarda çocuk işçilerin ağır yük taşıma faaliyetleri dışında çalışabileceği izni de verilmiştir.¹ Büyük çapta ekonomik bir sektör haline gelen panayırlardan geçimini sağlayan, başka bir gelir kaynağı olmayan insanların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.²

Yöresel meyve ve sebzelerin dışında, yerli halkın ihtiyaç duyduğu farklı yörelerde yetişen ürünleri almak için panayırlar bulunmaz bir fırsattır. Zira birçok sebepten farklı coğrafyalara giderek ihtiyaçlarını gideremeyen yöre halkının panayırlar sayesinde ihtiyaç duyduğu hemen her ürün ayağına kadar gelmiş olmaktadır. Bunun yanında panayırların ekonomik alanda en önemli işlevlerinden biri de; yabancı ülkelerden veya kendi ülkesinden ama farklı yörelerden gelen tüccarların rekabet ortamı oluşturmasıdır. Bu sayede yöre halkı ihtiyacını ucuz ve kaliteli ürün olarak gidermiş olmaktadır. Nitekim Evliya Çelebi Seyahatname'sinde “...ve cümle sığâr u kibarı beyâz abâ işleyüp yılda bir kerre Dolyan panayırında metâl'ların

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (2004). T. C. Resmi Gazete, 25425, 6 Nisan 2004.

² Çanakkale panayırlarının incelendiği bir makalede (Çalışkan, 2008, 237); yazarın birçok esnafla görüşmeler yaptığı ve bu görüşmeler neticesinde birçok esnafın 45 yıl, 25 yıl, 30 yıl gibi uzun yıllar geçimini panayırlardan sağladığı bilgisine yer verilmiştir.

füruht ederler. Ve ona altı arşın abâyı altmış yetmiş akçeye verirler, gayet ucuzdur” (Kahraman vd., 2003, 313) derken panayırların bu özelliğini vurgulamaktadır.

Panayıra gelen farklı kültürlere ait ürünler ve farklı tüccarların birbirlerinden öğrendikleri teknikler, yeni iş kollarının doğmasına ve yeni emtiadan istifade edilmesine imkân sağlamıştır. Özellikle uluslararası ticaret yolları üzerinde kurulan panayırlar, farklı faaliyet kollarının gelişmesine ve ilerlemesine fırsat sağlarken, sanayi ve yerli üretimin etrafında ticari bir hareketliliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Genç, 2007, 272). Bu ticari hareketlilik uluslararası ürünlerin bir bakıma envanterini tutan, piyasa arz talep dengesini belirleyen bir boyut kazanmıştır. Nitekim 19. yüzyılın başlarında Anadolu’da ipek dokumacılığının gelişmesinde İran’dan gelen ipeğin azalmasının etkisi çok büyüktür (Doğan, 2011, 41). Bursa, Tokat, Amasya ve Giresun gibi illerin ipekli kumaşları rağbet görürken, İran’da ipeğin azalması Anadolu’yu ipek ticaretine zorlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir (Beşirli, 2005, 153).

Panayır organizasyonlarında, panayırın sevk ve idaresinden sorumlu görevlilerin yerel halk içinden seçilmesiyle devletin panayır sevk ve idaresi adına fazladan maddi külfete girmesine engel olduğu gibi, panayır etrafında farklı meslek kollarının ve memuriyet imkânlarının ortaya çıkmasına imkân sağlanmıştır. Özellikle büyük şirketlerin, ürettikleri ürünleri teşhir edip reklamını yapabileceği yegâne mekânlar olarak panayırlar, belli bir döneme kadar bu günkü reklam piyasasının tamamını elinde bulunduran organizasyonlar olarak değerlendirilebilir. Teşhir ettiği ürünün toptan veya perakende satışını yapan tüccar, reklam için ayrıca bir ücret ödemediği gibi, oluşan rekabet neticesinde reklama ayracağı parayı tüketici lehine fiyat indirimi olarak kullanabilmektedir.

2.2. Siyasi ve Hukuki İşlevler

Yerli ve yabancı birçok insanın müşterek toplanma alanı olan panayırlarda hukuki açıdan problem teşkil edebilecek durumlara yönelik tedbirler zaruret halini almıştır. Nitekim oldukça fazla sayıda insanın bir arada olması, ticari anlaşmaların yapılması gerek panayır esnasında gerekse panayırdan önceki sene içerisinde yapılan anlaşmalara yönelik birçok uyuşmazlığı beraberinde getirmektedir. Panayırdaki kurulan mahkemeler bu uyuşmazlıkları anında karara bağlarken, muhatapların ve umumun nazarına ilanının kolay olmasının, hukuki açıdan önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir. Sadece panayır esnasında yaşanan problemler değil, önceki yıllarda gerçekleştirilen anlaşmalardan doğan problemlerin çözümünde de panayırlar önemli bir işleve sahiptir. Panayır sayesinde kadılar, yargıçlar halkın ayağına gelmiş olmakla beraber, sene içerisinde görüşülmesi, yakalanması mümkün olmayan insanların, müşteki ve davalıların, suçluların panayıra iştiraki hukuki açıdan işleri oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu sayede panayırlarda birçok dava ve husumetler halledilip karara bağlanmış olmaktadır (Yılmaz, 1997, 4). En önemlisi; panayır esnasında oluşabilecek kırınglıkların, husumetlerin bir şekilde panayır bitmeden karara bağlanmasıyla, bütün bir sene boyunca devam edecek hak arayışlarının, husumetlerin ve düşmanlıkların önüne geçilmiş olmaktadır.

Panayırlarda bir bakıma özgür ve kurallardan azade ortamların oluşması nedeniyle dönemin siyasilerini eleştiren ve aleyhte propaganda yapan kulis çalışmaları da oldukça fazla olmaktadır. Nitekim 15. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da kiliseleri ve dönemin idarecilerini eleştiren insanların oldukça fazla olması nedeniyle panayırlar ve her türlü eğlence yasaklanmaya çalışılmıştır. Hatta Fransa’da bölge idarecisi olan Monsenyör, kendisini eleştiren ve etrafında halkalar halinde kendisini yuhalayan dansçıları ve maskeli adamları görünce doğrudan krala başvurarak panayır ve cümbüşü yasaklayan ferman çıkartmıştır (Ehrenreich, 2009, 126). Siyasi olarak yönlendirme gücüne sahip ortamların oluştuğu panayırlar, tarih boyunca kimi zaman yasaklanmış, kimi zaman da siyasi otorite tarafından desteklenmiştir. Yasaklama tavırlarının arkasında yatan ticari faaliyetlerden ziyade insanların bir araya gelebileceği her türden eğlence ve aktivite organizasyonlarıdır. Panayırların ise bu işlevinden dolayı doğrudan hedef haline geldiği zamanlar olmuştur. Nitekim İngilizlerin kilise ve cemaatlere para toplamak için kullandıkları şenlikler dâhil, sayısız panayıri kapattığı da olmuştur (Ehrenreich, 2009, 127).

Siyasi olarak istikrarsızlığın olması, panayırlarda açılacak dükkânların ekonomik ve güvenlik yönüyle zafiyet yaşamasına neden olmuştur. Bu yönüyle panayırların kurulabilmesi ve sorunsuz devam etmesi ve bitmesi panayır kurulan bir ülke için siyasi gücün ve istikrarın belirleyici etkenlerinden olmuştur. Avrupa’da 14. yüzyılda Flander kontluğu ile Fransa kralları arasında gerçekleşen savaşlar, o dönemde siyasi ve ekonomik olarak oldukça önemli işlevlere haiz panayırların sonunu hazırlayan en önemli etken olarak söylenebilir (Pirenne, 2013, 119). Ayrıca panayır sayesinde farklı coğrafyaları, değişik kültürleri görme ve tanıma imkânı bulan tüccarların aktardığı bilgi ve tecrübeler özellikle Arap yarımadasında İslamiyet’in kabulünden sonra panayır kurulan bölgelerin fetihlerini kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur (Yüksel, 1994, 311). Bu bakımdan panayır organizasyonları ekonomik bir faaliyet olmanın yanında siyasi birçok işleve haiz organizasyonlardır.

Ekonomik faaliyetlerin büyük çapta cereyan ettiği panayırlara egemen olmak, o bölgenin siyasi ve ekonomik üstünlüğünü eline geçirmek anlamına gelmektedir. Nitekim XIV. yüzyıldan beri İtalyan tüccarların ve bankacıların egemen olduğu Bruggess ve Londra kentlerinde, ekonomik gücü elde tutmanın “uzak ve doyumsuz bir denizin” de egemenliğini elinde tutmak anlamına geldiği görüşü hâkimdir (Braudel, 1990, 28). Bir belde için belli zamanlarda düzenli kurulan büyük bir panayır ya da pazar yerine sahip olmak, komşularla ticari ve ekonomik ilişkiler kurabilmek oldukça büyük bir ayrıcalıktır (Mumford, 2007, 315). Bu durum, panayır kurulan bölgeyi siyasi açıdan üstün ve güçlü kılarken, hukuki açıdan ayrıcalıklı hale getirmektedir. Nitekim panayırarda farklı beldelerden gelen tüccarların olması, mensubu oldukları ülke ya da beldelerle panayırın organize edildiği bölge arasında hukuki anlaşmaların ve ayrıcalıkların olması sonucunu doğurmuştur. Yabancı tüccarlara yönelik herhangi bir güvenlik zaafı panayır kurulan bölgeyi siyasi ve hukuki açıdan zayıflatacaktır. Selçuklu döneminde Yeşilirmak ve hattı boyunca Sivas-Tokat-Amasya şehirlerini takip eden ticaret kervanları ve panayırılar nedeniyle bölgeye ilgi artmış, Selçukluların siyasi ve ekonomik olarak güçlü hale gelmesini sağlamıştır. Çünkü bu ticari hat Azine Pazarı’ndan Hindistan’a, oradan da Güney Rusya’ya uzanan oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı (Ülgen, 2012, 363; Esterabadi, 1190, 277; Özcan, 2006, 211). Böyle bir bölgeyi fiziki anlamda elinde bulundurmamak, panayır ve pazarlarına sahip olmak siyasi ve ekonomik olarak üstünlük anlamına gelmektedir.

Osmanlı’da panayırılar; sultanın verdiği emirlerin ya da fermanların ilan edildiği mekânlardandır. Nitekim günümüz şartlarında teknolojik imkânların da getirişiyle birçok insana hızlı bir şekilde ulaşan her türlü bilgi ve belge, o dönemde geniş insan kitlelerinin bir araya geldiği panayırılarla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla panayırılar bir bakıma belli bir döneme kadar kanun ve fermanların ilan edilerek uygulamaya girdiği resmi gazete işlevini görmekteydi. Panayırılarda alınan vergiler ve bu vergilerin miktarları ile muhataplarına yönelik uygulamalar da yasal bir zemine oturtulmuş, herhangi bir anlaşmazlığa fırsat verilmemiştir. Bu durum, panayır ticaretin hukuki bir zeminde cereyan ettiği anlamına gelmektedir. Bunun yanında panayırılarda meydana gelen asayiş olayları ve bu olaylar karşısında uygulanacak yaptırımlar için de ayrı bir hukuki mevzuatın gerekliliği idarecileri bu alanda düzenlemeler yapmaya itmiştir. Nitekim Osmanlı döneminde bazı tüccarların panayırılarda ödenmesi gereken bac ve vergileri ödememek için mallarını kendilerine ayrılmayan kaçak bölgelerde gizli olarak satmaya çalıştıkları vakidir. Şikâyetler üzerine bu durumun önüne geçmek için merkezden özel bir görevli memur tarafından pazar bacı aldığı çuval ya da abanın üzerine bac alındığına dair işaret konulması zorunluluğu kararlaştırılmıştır (Su, 1936, 915). Panayır organizasyonunun sevk ve idaresinin sorunsuz yapılması bölge idarecisi için başarı ve saygınlık gerekçesi anlamına gelmektedir. Özellikle uluslararası panayırılarda sorunsuz sevk ve idare siyasi ve hukuki olarak prestij ve güç anlamına gelmektedir. Bu bakımdan panayırılar siyasi anlamda ciddi bir pozitif algı oluşturma işlevi de görmektedir.

2.3. Sosyal ve Psikolojik İşlevler

Panayırılar, kuruldukları bölgelerin sadece ekonomik yönden canlanmasını sağlamakla kalmamış, insanların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına da cevap veren merkezler haline almıştır. Hemen her yaşta insanın kendisine göre bir sosyal alan bulabileceği panayırılar, insanların senenin yorgunluğunu ve sosyal yıpranmayı üzerinden atmasına imkân sağlayan organizasyonlar olarak, katılımcıların ve ziyaretçilerin büyük heyecanla beklediği zaman dilimleridir. Nitekim Venedik ve etrafında kurulan panayırılarının ticari faaliyetlerden daha ziyade eğlence, müzik ve düğünler için kurulduğu söylenmektedir. Ağustos ayı ortalarında kurulan bu panayırılarda büyük evlenme törenleri, eğlenceye ve yemeğe yönelik aktivitelerin yapıldığı, zengin ve üst düzey alıcılar için kürk ve mücevher tarzı ürünlerin satıldığı belirtilmektedir (Braudel, 1991, 33). Anadolu’da da bazı düğünlerin özellikle panayır zamanlarına denk getirilmesi söz konusudur. Zira gerek kalabalıktan istifade gerekse düğün için gerekli olan her türlü emtianın temini için panayırılar oldukça cazip organizasyonlardır.

Resim 1. Tarihi Çardak Panayırında Gerçekleştirilen Düğün Merasimi
Kaynak: Soner Kiye Arşivi (Gelibolu Gaste)

Sosyal hayatın oluşmasında oldukça önemli işlevlere sahip olan panayırlar; ilk dönem yerleşik hayatın kurulduğu ve yarı göçebe Bedevilerin yerleştikleri şehirleşme sürecini başlatma görevini üstlenmişlerdir. Panayırların gerek sosyal ortamları gerekse fiziki mekânları, herkesin kendini rahat hissettiği, sosyal statünün ve bütün hiyerarşilerin ortadan kalktığı ortamlardır. Bu ortamlarda hemen her kesimden insanlar kimliklerine ve statülerine bakmadan doğal ve samimi davranışlarla eğlenme, hoşça vakit geçirme, şakalaşma imkânına sahip olmaktadır. Öyle ki; düşüncelerin de herhangi bir çekinceye gerek kalmaksızın ifade edildiği bir bakıma özgür ortamlardır. Dolayısıyla insanlar, panayırlarda rahatlar, nefes alır ve üzerinde baskı kuran sıkıntılarında bir süreliğine uzak kalarak deşarj olma fırsatını yakalamış olur. Avrupa’da panayırlarda gerçekleştirilen bazı ritüeller, özellikle taç giydirme ve taç alma törenlerinde halkın normal zamanda söyleyemeyeceği birçok düşüncüyü panayır ortamında dile getirmesi, otoriteyi kırmak ve sıradanlaştırmak için bir eğlenceye dönüştürmesi panayırların toplumsal bir ihtiyacı nasıl karşıladığına örnek gösterilebilir. Bu ortamlarda iki arkadaş arasındaki samimiyet, bir feodal ve bir köylü arasında da görülebilir (Kuyumcu, 2014, 225). Bu durumun aksine bazı toplumlarda panayır ve panayırlarda yer alan eğlenme çeşitleri bir bakıma sınıf farklılığının tezahürü olarak da karşımıza çıkmaktadır. 18. yüzyılda İngiltere’de üst tabakadan insanlar; opera, balo gibi eğlencelerin yapıldığı merkezleri kendilerinin hakkı olduğunu düşünerek sahiplenirken, panayırların ve cümbüşlerin yapıldığı eğlence merkezlerinin ise alt tabakadan insanlara ait eğlence mekânları olduğunu savunmaktaydı (Ehrenreich, 2009, 146).

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde tamamen sosyal amaçlı panayırlar da düzenlenirdi (Şen, 1996, 11). Bu panayırlar, bazı cemaatler tarafından düzenlenen, eğlence ve dinî içerikli panayırlar olup cemaat mensuplarının bir arada olması ve yeni üyeler kazanma amaçlı organize edilirdi. Bu panayırlar, bazı dinî törenler ve ritüellerin de hemen herkes tarafından rahatlıkla görülmesi ve yaşanmasına hizmet eden önemli panayırlardır. Hemen her sınıftan insanın rahatlıkla katılabildiği ve aynı ortamı paylaştığı panayırlar, özellikle orta sınıf denilen kesimin medenileşme sürecine doğrudan etki eden, kimi zaman unutulmaya yüz tutan ya da özlem duyulan kültürel değerlerin hatırlandığı büyülenme, özlem ve nostalji mekânlarıdır (akt. Featherstone, 1996, 52). Bu görüşten hareketle panayırlar için haz duyulan bölgeler tanımı yapılmıştır. Bu tanıma gerekçe olarak; panayırların yerel, şenlikli ve komünal olmaları ile gerçek dünyadan kopuk olmaları gösterilebilir (Sungur, 2011, 20). Bir bakıma belli zamanlarda belli yerlerde oldukça katı olan sınıf ayrımları panayırlardaki birliktelik, sadelik ve kendi olma gibi temel davranış modelleri ve sosyalleşme ile ortadan kalkmış olmaktadır.

Resim 2. Panayır Eğlenceleri- Ateşle Oynayanlar
Kaynak: www.fotokritik.com (15.02.2016).

2.4. Kültürel İşlevler

Panayırlar, kuruldukları bölge itibariyle yerel olarak değerlendirilse de gerek tüccar gerekse katılımcı yönüyle farklı kültürlerden birçok insanın bir araya geldiği mekânlar olması bakımından uluslararası bir niteliğe de sahip olabilmektedir. Bu yönüyle panayırlar; farklı kültürlerin imtizacından müteşekkil popüler geleneğin oluştuğu mekânlar olarak değerlendirilebilir.

Farklı kültürlerle ait emtia, giyecek ve yiyeceklerin bir arada bulunduğu, yöresel yemeklerden eğlence tarzlarına, edebiyattan müziğe kadar birçok kültürel imgeyi birleştiren ve yeni kültür ortamları oluşturan panayırlar sayesinde hemen her kesimden insan kendisine ait olmayan ama güzel gördüğü yeni kültürel unsurlarla tanışır ya da kendi kültürünü yaşama imkânı bulur. Bu unsurların birçoğu toplum tarafından kabul görmekte ve kültür bir bakıma yerleşmiş olmaktadır.

Resim 3. Çankırı Yapraklı Panayırına Özel Geleneksel Panayır Helvası
Kaynak: Metin Yılmaz Arşivi

Hiçbir zaman kültürel üstünlük kaygısı güdülmeyen, kendine has değerlerin en doğal haliyle sergilendiği panayırlarda, insanlar farklı kültürlerin en doğal ve ham halini yaşayarak, görerek öğrenir ve etkileşim kurar. Özellikle teknolojinin, sosyal ağların ve haberleşmenin yaygın olmadığı dönemlerde moda, sanat, edebiyat gibi küresel kültürün çok önemli parçacıklarını bir araya getiren ve yeni alıcılara ulaştıran yegâne araç panayırlardır.

Yerli yabancı birçok insanın makam, mevki ve rütbe gözetmeksizin sosyal imkânlardan eşit olarak istifade ettiği, hayatı doğal haliyle yaşadığı panayır ortamlarının günümüz dünyasında neredeyse yok olması, yaşanan ekonomik ve içtimai problemlerle ilişkilendirilebilir mi? Tam olarak öyle olmasa da panayır ortamlarının insanları birbirine bağladığı, bütün senenin yorgunluğunun, ruhi bunalımlarının

bertaraf edildiği ortam olmaları, sene içerisinde bir sonraki panayıra kadar insanların deşarj olmalarına imkân sağlaması bakımından yukarıdaki sorunun doğrudan muhatabı olduğunu düşünüyoruz. Panayırların uzun yıllar boyunca devam etmeleri, kültürel faaliyetlerin yeni kuşaklara aktarılmasına aracılık etmeleri, kültürlerin farklı coğrafyalara dağılması gibi işlevlere sahip olması, bütünüyle folklorun temel işlevlerini icra ettiğini göstermektedir. İşlevsel Halkbilimi kuramının önde gelen isimlerinden W. Bascom'un tespit ettiği (2010, 71) dört temel işlevle doğrudan ilişkilendirebileceğimiz panayırlar şu şekilde izah edilebilir:

3. Folklorun Temel İşlevlerine Göre Panayırlar

3.1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi

Panayır organizasyonlarının vazgeçilmezi olan panayır eğlencelerinin tamamının bu bağlamda değerlendirilmesi doğru olacaktır. Zira bütün yıl özellikle tarımla uğraşan insanlar için biriken negatif enerjinin bir bakıma panayır eğlenceleri ile bertaraf edildiği söylenebilir. Cambazlar, halkacılar, ayıcılar, orta oyunları, kuklacılar, ateşle oynayanlar, dansçılar gibi birçok aktivite panayıra katılan büyük küçük herkesin ilgiyle izlediği ve katıldığı eğlenceli aktivitelerdir. Bu aktivitelerle bezenmiş kültürel icraların tümü panayır organizasyonları ile birleşerek eğlence ve hoşça vakit geçirme işlevini görmektedir.

Resim 4. Panayır Eğlenceleri-Halka Oyunu

Kaynak: Darıyerli, Y. (2008). Panayır. The Country Fair. İstanbul: Ağustos Yay.

3.2. Değerlere, Toplumsal Kurallara ve Törelere Destek Verme İşlevi

Panayırlar, farklı kültürlerden birçok insanın bir araya gelebildiği kendine özel kuralları olan bir organizasyondur. Panayıra katılacak insanların panayırın kurulduğu bölgede geçerli ve umuma mâl olmuş toplumsal kurallara uyma zorunluluğu vardır. Özellikle küçük yaşta çocukların anne ve babalarından dinlediği, büyük tembihlerle uyarıldığı toplumsal kurallar ve yaşam biçimine yönelik dikteler, panayır sayesinde kendine özel bir hareket ve uygulama alanı bulmaktadır. Bu alanlarda özellikle çocuklar ve gençler birlikte yaşamayı, kamu hukukunu, ticaret hukukunu, eğlence hukukunu, bir arada aynı ortamın sosyal imkânlarından istifade etmeyi, töreleri ve ikili ilişkileri öğrenir. Özellikle farklı kültürlerden tüccarlarla, katılımcılarla ikili ilişkilerin sürdürülmesi hemen herkesin bu kuralları uygulamada hassasiyet göstermelerini zorunlu kılmaktadır.

3.3. Eğitim ve Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktararak Eğitilmesi İşlevi

Panayır esnasında ya da panayıra hazırlık aşamasında kültürel faaliyetleri büyük bir dikkatle izleyen genç nesil, kendilerinden yaşça büyük kültür uygulayıcılarından kendi kültürlerine dair hemen her şeyi öğrenme imkânı bulur. Panayırdaki icra edilen kültürel faaliyetlerin yanında özellikle panayır için uygulanan temel kültürel prensipler kendine özgü icra ortamına sahip olma ayrıcalığı ile gelecek kuşaklara aktarılmış olmaktadır. Zira kültürel uygulamaların ve öğretilerin yanında kültürün kutsallığı ve muhafazası adına bu bilincin verilmesi, yaşayarak öğrenen çocuk için oldukça kalıcı ve çarpıcı hale gelmektedir.

Resim 5. Kukla Gösterisi. Kaynak: (Baydemir, 2011, 70)

Panayırlar açık icra ortamları olarak kültürel eğitimin tesirini de artırmaktadır. Özellikle Çankırı bölgesinde panayır eğlencelerinde ya da yaren adı verilen eğlencelerde yaşanan bir olayda bu tesiri daha net görmekteyiz. İbadet neşvesiyle yapılan bazı ritüeller ve kültürel disiplinin boyutlarını gözler önüne sermesi bakımından Hacı Şeyhoğlu'nun (1932, 44) anlattığı vakayı aynen naklediyoruz:

"Birgün elyevim sağ bulunan Çoruk oğlu Ahmet Ağa'ya eğlenceye katılanların (yaran eğlenceleri vs.) neş'esini bozmamak için ocak sahibinin cenazesi olsa bile haber veremezmiş öyle mi? Demiştim. Derhal aynı halin bizzat başından geçtiğini şöylece hikâye etti: Kırk sene evvel sohbet yiyordum. (Sohbetlere katılma, eğlenceye iştirak etme) Ocak sırası (ev sahipliği) bana geldi. Ocak telaşında iken on yaşında bulunan çocuğum hastalandı. Tam ocak gecesi yaran yukarıda gülüp eğlenirken aşağıda çocuk öldü. Anası feryat etmek istedi; derhal men (ederek) ve çocuğun üzerine bir yorgan örterek anasını yemeği pişirmeye sevk ettim. Kimsye de duyuramadım. Ta ki yemek yindi, ocak hitam buldu. Sabah ezanı okunuyordu. Yaran gitmeye kalkınca küçük başağaya meseleyi haber verdim. O da hemen yarayı oturttu. Büyük başağa ve yarana meseleyi haber verdi. Herkez mütehayyır kaldı. Der'akap faaliyete geçtiler. Kimisi gassal getirdi, kimisi mezarcuları götürdü. Cenazeyi birlikte yıkadık, camiye beraber götürdük, namazını kıldık, defn ettik, andan sonra dağıldılar"

Bu anlatı; kültürün ve kültüre sahip çıkmanın ne derece önemsendiği, panayır organizasyonları veya panayırda icra edilen kültürel faaliyetlerin yaşanarak gösterildiği ve toplumda nasıl karşılık bulunduğu konusunda çarpıcı bir örnektir. Panayırda uygulanan bu tür kültürel faaliyetlerin izleyicisi, katılımcısı olan genç nesil, bir sonraki panayırda o kültürel faaliyetin uygulayıcısı olacağı bilinciyle hareket ederek hemen her olayı hafızasına kaydetmekte ve kültürel belleğe kodlamaktadır.

3.4. Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma İşlevi

Panayır ortamları hiçbir kast sistemini kabul etmeyen, herkesin rahatlıkla eğlendiği ve alışveriş yaptığı ortamlardır. Panayırlarda gerçekleştirilen bazı ritüeller, özellikle taç giydirme ve taç alma törenlerinde halkın normal zamanda söyleyemeyeceği birçok düşüncüyü panayır ortamında dile getirmesi otoriteyi kırmak ve sıradanlaştırmak için bir eğlenceye dönüştürmesi panayırların toplumsal bir ihtiyacı nasıl karşıladığına örnek gösterilebilir. Bu ortamlarda iki arkadaş arasındaki samimiyet, bir feodal ve bir köylü arasında da görülebilir (Kuyumcu, 2014, 225). Normal zamanlarda ciddi bir toplumsal baskı altında birçok faaliyeti gerçekleştiremeyen halk, panayırlarda bir bakıma bu baskıdan kurtulmuş olur. Panayır mekânlarında oluşan bir derece özgür ortamlarda; katılımcılar gerek oyunlar ve oyunlarda kullanılan metinler aracılığı ile gerekse şiirler ve gösteriler eşliğinde kendisine çizilmeye çalışılan rol modelden sıyrılma imkânına kavuşmaktadır. Yerel kültürün basısı ile sınırlandırdığı her türlü davranış modelini sergileme ya da izleme imkânına sahip olmaktadır. Bu imkân bütünüyle özgür ve kurallardan azade olmamakla birlikte farklı kültürlerin bir arada olma rahatlığının tezahüründen ibarettir. Hal böyle olunca kendi yerelinde yapılamayan eleştiriler yapılır, söylenemeyen sözler ifade edilir, izlenemeyen oyunlar izlenir. Panayır çadırlarında yarı çıplak dansözlerin dansları veya "aç aç" diye tabir edilen gösteriler böyle bir ortama örnek olarak gösterilebilir:

"Bizim oralarda çadırlar kurulurdu. Biz aç aç çadırları derdik. Dansözler gelir dans müzikleri eşliğinde oynarlardı. Bazen grup halinde çıkarlardı, bazen tek başına çıkarlardı. Ama elbiseleri yoktu mayoları ve pullarla yapılmış sütyenleri vardı sadece. Bunlar sütyenlerini ya da mayolarını çıkarır gibi yapınca herkes çılgılı basardı" (KK-2).

Sonuç

Panayır organizasyonları ile ilgili bilimsel çalışmalarda dikkati çeken en önemli unsur, panayırların ekonomik işlevlerinin ön plana çıkmasıdır. Bundan hareketle panayır organizasyonlarının kültürel ve sosyal yönü gibi pek çok işlevinin görmezden gelindiğini söylemek mümkündür.

Alışveriş boyutuyla farklı seçeneklerin ve imkânların ön plana çıkması, ürünlerin ve ticaretin farklı mecralara kayması ve ulaşımın kolaylaşması ile insanların farklı pazarlara rahatlıkla gidebilmesi panayırlara olan ilgiyi azaltmıştır. Ancak gerek kültürel ve folklorik icra merkezi olması yönüyle, gerekse eğlenceye olan ihtiyacı gidermesi yönüyle panayırlara olan ihtiyaç azalmamıştır. Günümüzde panayır adıyla organize edilen bu faaliyetlerin yanında festival, şenlik gibi ad ve unvanlarla da bu ihtiyacı karşılamaya dönük organizasyonlar yapılmaktadır.

Panayır organizasyonlarının her geçen gün yok olmaya bir adım daha yaklaşması, sosyal, kültürel, ekonomik ve toplumsal boyutlarıyla bu organizasyonların değerlendirilmesi gerekliliğini de bu ölçüde hızlandırmaktadır. Bu kadar kapsamlı ve çok yönlü organizasyonların bütün yönleri ile değerlendirilmesi elbette ki bir makaleye sığmayacaktır. Ancak İşlevsel Halkbilimi Kuramı ölçeğinde farklı bir bakış açısı ile değerlendirmeye çalıştığımız bu makale, panayır organizasyonlarına dikkatleri çekerek bu alanda farklı disiplinlerin kapsamlı çalışmalarına yönelik farkındalık oluşturacağı kanaatini taşıyoruz.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Bascom, W. R. (2010). *Folklorun Dört İşlevi. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (Çev: Feryal Çalış). (Editör: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Başgöz, İ. (1996). Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu). *Folkloristik Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, (Haz. Özkul Çobanoğlu-Metin Özarslan)*. Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Beşirli, M. (2005). *Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz: Mekan ve Tarih*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Braudel, F. (1991). *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean Worlds in the Age of Philip II*. Berkeley- Los Angeles: U. of California Press.
- Çalışkan, V. (2008). Geleneksel Periyodik Ticaret Mekânları Olarak Panayırlar: Çanakkale Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, s. 217 - 245.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, M. (2011). *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Panayırlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ehrenreich, B. (2009). *Sokaklarda Dans-Kollektif Eğlencenin Bir Tarihi*. (Çev: Nil Erdoğan, A. Ekim Savran). İstanbul: Versus Yayınevi.
- Erdoğan, M. A. (1999). *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafta Pazarları ve Panayırlar*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Esterabadi, Aziz bin Erdesir (1990). *Bezm-u Rezm*. (Çev: Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Genç, M. (2007). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Hacı Şeyhoğlu, H. (1932). *Çankırı Târih ve Halkıyatı*. Çankırı: Çankırı Vilayet Matbaası
- İstanbul Ticaret Odası (1928). *İstanbul Beynelmîlel Sergi ve Panayır Küşadı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası.
- Kahraman, S. A., Yücel D., Robert D. (2003). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi 8. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaca, M. (2017). *Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayırları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kuyumcu, N. (2014). Rabelais'de Hiciv ve Hicvin İfadesinde Dil ve Dil Ötesi Unsurların Kullanımı. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 3, s. 222 - 231.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çeviren: Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. (Çev: Gürol Koca-Tamer Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pirenne, H. (2012). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (Çev: Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Türkçe Sözlük* (1. bs.). İstanbul: Can Yayınları.
- Su, M. K. (1936). Balıkesir Panayır ve Pazarı. *Kaynak*, S. 36, s. 914 - 915.
- Sungur, S. (2011). Tüketimin Küreselleşmesi ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, S. 14, s. 7 - 35.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18-19. Yüzyıl)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Ülgen, P. (2012). Geç Ortaçağ Avrupa'sında Pazar ve Panayır İlişkininin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 21, s. 359 - 381.
- Yılmaz, İ. (1997). *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yüksel, A. T. (1994). Yakın Doğuda Ticaret Merkezleri ve Panayırlar. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 309 - 334.

Sözlü Kaynaklar

Adı- Soyadı-Doğum Yeri-Doğum Tarihi-Eğitim Durumu-Mesleği

KK-1: Güven Yurtoğlu, Çankırı, 1964, Üniversite, Öğretmen.

KK-2: Ahmet Gündüz, Bursa, 1958, İlkokul, Emekli.

Resimler

Resim 1: Soner Kiye Arşivi (Gelibolu Gaste).

Resim 2: www.fotokritik.com (15.02.2016).

Resim 3: Metin Yılmaz Arşivi

Resim 4: Danyerli, Y. (2008). Panayır. The Country Fair. İstanbul: Ağustos Yay.

Resim5: Baydemir, H. (2011). Özbek Koğırçak (Kukla) Tiyatrosu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S 4, s. 70.